

SİYASETTE REFORM ZORUNLU

Siyasi Elitleri Toplumsal Denetime Tabi Tutmadan Türkiye Kalıcı İstikrarı Yakalayamaz. Atılacak İlk Adım Siyasi Partiler Yasasını Değiştirmektir.

Doç. Dr. Kamil Yılmaz
Koç Üniversitesi

28 Mayıs 2007

Giriş

Son haftalarda Cumhurbaşkanlığı seçimiyle başgösteren siyasi kriz ve Genelkurmay Başkanlığının internet sitesinde yayınlanan muhtıra, ardından alınan erken seçim kararı, ve Cumhurbaşkanını halkın seçmesi için bu kadar kısa sürede gerçekleştirilmeye çalışılan Anayasa değişikliği gibi gelişmeler, siyasi ve ekonomik istikrarın tekrar tehdit altında olduğunu göstermektedir. 3 Kasım 2002 seçimlerinden bu yana geçen yaklaşık beş yıl içinde istikrarın hakim olduğu Türkiye, ülkenin her karışını etkileme potansiyeline sahip bir çatlakla karşı karşıyadır. Önümüzdeki haftalarda ve aylarda, Cumhurbaşkanı seçiminin bundan sonraki aşamasında karşılıklı olarak verilecek tavizlerle kısa vadede istikrarı sağlamak mümkün olabilir. Ancak, bugünkü yasal ve kurumsal yapısıyla Türkiye'nin demokratik siyasi rejimi, uzun-vadede yeni ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklara yol açacaktır.

Bu makalede, 1987'de tekrar başlayan demokratik süreçte Türkiye'yi istikrarsızlığa mahkum eden dinamikler incelenmektedir. Makalede, bu dinamiklerin temel belirleyicisinin 1983'de kabul edilen 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın (SPY) olduğu; bu yasa değiştirilmeden hem siyasette hem de ekonomi de kalıcı istikrarın sağlanamayacağı iddia edilmektedir.

Yüksek ve kronik enflasyonun ancak çeyrek asır sonra; o da ülke tarihinin en derin krizi olan 2001 ekonomik krizi sonrasında kontrol altına alınabilmesinin arkasındaki en temel unsur, siyasi partiler yasasının siyasi elitlerin ülkeyi keyfi bir şekilde yönetmesine imkan sağlamasıdır. Aynı şekilde, ideolojisi ve kadroları itibarıyla siyasi yelpazenin ucunda yer alan bir partinin, kuruluşunun üzerinden 15 ay geçmeden, toplam oyların %46'sının Meclis'te temsil edilemediği bir seçim sonrasında, iktidara gelebilmesinin ardında da anti-demokratik seçim yasasından çok siyasi partiler yasası bulunmaktadır.

Makalede ilk önce, siyasi partiler yasasının siyasi elitleri parti tabanının ve toplumun denetimden nasıl soyutladığını ve siyasi elitlerin kendilerine tanınan bu ayrıcalıklı konumdan nasıl yararlandığını incelenecek. Daha sonra, siyasi elitleri bir çıkar grubu olarak ele alan çalışmanın temel hipoteziyle bağlantılı olarak 1987'den 2002'ye kadar geçen 15 yıllık dönemde siyasi partilerin seçim performansları incelenecek. 1987 genel seçimlerinde toplam oyların %55'iyle ülkeyi yönetme yetkisi alan merkez sağ partilerin (ANAP ve DYP), 1990'lı yıllarda parti yönetimindeki başarısızlığı tescillenmiş siyasi elitleri değiştiremedikleri için halk bu partilerden giderek uzaklaşmaya başladı. Seçmen, oyunu bu partiler yerine siyasi uçta yer alan ve 1987 seçimlerinde sadece %7 ve %3 oy almış olan Refah Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'ne verdi. Ancak, ANAP ve DYP gibi, SPY'nin kendilerine tanıdığı imkanlarla donatılmış siyasi elitler tarafından yönetilen bu partiler de halkın sorunlarına çare üretmediler.

2002 seçimlerinde ideolojisi ve kadrolarıyla siyasi yelpazenin ucunda yer alan yeni kurulmuş Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tek başına iktidara geldi. AKP, Kemal Derviş'in yönetiminde yürütülen IMF kaynaklı ekonomik programı başlangıçtaki kısa bir kararsızlık döneminden sonra harfiyen uyguladı. AKP'nin ekonomi alanındaki karnesi geçmişteki partilere göre çok daha olumluydu. Ancak, iktidara gelmeden önce parti içi demokrasiye önem veren tüzüğüyle övünen AKP, iktidar olduktan sonra tüzüğünde yaptığı değişikliklerle ve yolsuzlukları önlemek konusundaki "başarısızlıklarıyla" diğer partilerden bir farkı olmadığını ortaya koydu. Bu değişikliklerle partiyi yöneten siyasi elitler, gelecekte parti içinden karşılarına çıkabilecek muhalefeti şimdiden bertaraf etmiş oldular.

Rasyonel bireyler ister siyasette ister ekonomide olsun, oyunun kurallarına göre hareket ederler. Eğer oyunun başlangıçta belirlenen kuralları kendi lehlerine çalışıyorsa, bu kuralları değiştirmek için ciddi bir çaba içine girmeleri beklenemez. Siyasi partiler yasasının bugüne kadar değiştirilmemiş olmasının nedeni, yasayı Meclis'te değiştirmek için gerekli oy sayısına sahip olan iktidar partilerine hakim olan siyasi elitlerin, siyasi partiler yasasının kendi çıkarlarına olduğunu çok iyi bilmeleridir.

Her ne kadar, ülkede istikrarı sağlamak için bir zorunlu koşul olsa da, siyasi elitlerin kendi aleyhlerine olacak şekilde siyasi partiler yasasını kendi istekleriyle bundan sonra da değiştirmeyecekleri aşıkardır. İşte bu yüzden, geride kalan tek alternatif 22 Temmuz seçimlerinin siyasette reform için bir referanduma dönüştürülmesidir. Belki, son haftalarda, laiklik ekseninde gerçekleştirilen büyük mitinglerin benzerleriyle, siyasi elitleri siyasette reform konusunda toplumsal baskı altına almak olumlu bir sonuca yol açabilecektir.

Siyasi Elitlerin Siyasi Partilerdeki Hegemonyası

Bugüne kadar Türkiye'deki siyasi dinamikleri inceleyen çalışmalarda, Türk siyasi sistemi liderlik oligarşisi tarafından yönetilen siyasi partileriyle ve bu partilerin iktidarlara döneminde hakim olan patronaj ilişkileriyle tanımlanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de parti-içi demokrasinin gerçekleşmemesi, genel başkanların seçim hezimetini sonrasında görevlerinden istifa etmemesi, programları birbirine benzeyen partilerin birleşmek ya da seçimde güçbirliğine gitmek konusunda isteksizlikleri gibi gelişmeleri, Türkiye'de demokrasi kültürünün yeterince gelişmemiş olmasına bağlanmaktadır.

Doğruluk payı taşımaya karşın yukarıdaki saptamalar, Türk siyasi sisteminin bütününe belirleyen dinamikleri ve temelinde yatan çarpıklıkları anlamak için yeterli değildir. Türk siyasi sisteminin, liderlik oligarşisi yada patronaj ilişkileri olarak tanımlanan özelliklerini, temelde aynı yasal ve kurumsal çerçeve belirlemektedir. Bu çerçevenin başlıca bileşenleri, en başta 22 Nisan 1983 yılında yürürlüğe giren 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası olmak üzere, 1982 Anayasası ve yine 1983 yılında yürürlüğe giren 2839 sayılı Seçim Yasasıdır.

Türk demokrasisini oluşturan dinamikleri kavrayabilmek için, demokratik toplumlarda siyasete atılmış kişilerin toplumu temsil etmenin ötesinde, son kertede kendi çıkarlarını toplumsal çıkarların üzerinde tutan rasyonel bireyler olduğunun başlangıçta kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak, siyasi partilerde karar alıcı konumunda, üst düzey yöneticiler olarak görev yapan ve bu makalede "siyasi elitler" olarak adlandırılan bu zümre, parti yönetimini ele geçirdikten sonra parti üyelerine ve daha geniş anlamda topluma karşı üstün bir konuma yerleşmektedir.

Demokratik toplumlarda siyasete atılmış kişiler, toplumun çeşitli kesimlerini ülke yönetiminde temsil etmenin ötesinde son kertede kendi çıkarlarını toplumsal çıkarların üzerinde tutan rasyonel bireylerdir. Ancak, siyasi partilerde karar alıcı konumunda, üst düzey yöneticiler olarak görev yapan ve bu makalede "siyasi elitler" olarak adlandırılan bu zümre, parti yönetimini ele geçirdikten sonra partinin tabanına ve daha geniş anlamda topluma karşı üstün bir konuma yerleşmektedir. Siyasi elitleri ayrıcalıklı kılan diğer önemli

bir özellikleri de, devletin ekonomik kaynaklarının kullanımı ve dağıtımını konusunda da karar verme yetkisine sahip olmalarıdır. Bu yüzden, çağdaş demokratik toplumlarda siyasi rejimi belirleyen yasal ve kurumsal çerçeve, siyasi elitlerin karar mekanizmalarındaki ayrıcalıklı konumlarından kaynaklanan güçlerini sınırlayan ve onları çeşitli biçimlerde toplumsal denetime zorlayan mekanizmalarla donatılmıştır.

Siyasi sistemin yasal çerçevesi Anayasa, siyasi partiler yasası ve seçim yasası ile oluşturulurken, siyasi elitlerin uygulamalarının yasalara uygunluğu bağımsız ve etkin yargı erki tarafından denetlenmektedir. Öte yandan, siyasi elitler tarafından alınan politik kararların değişik toplumsal sınıfların beklenti ve görüşlerine uygunluğu da toplumsal düzeyde örgütlenen dernekler ve sendikalar gibi sivil toplum örgütleri tarafından denetlenmektedir. Kurumsal ve toplumsal denetim mekanizmalarının etkin bir şekilde çalışmasına izin veren yasal bir çerçeveye sahip ülkelerde siyasi elitlerin toplumsal sınıfların temsilciliği rolünün dışına çıkması engellenebilmektedir.

Siyasi elitler üzerindeki denetim mekanizmalarının siyasi parti aygıtının işleyişiyle ilgili olanları, siyasi partiler yasası tarafından sınırları çizilen parti tüzüklerinde belirlenir. Seçim yasası ise, seçim sürecinde adayları belirleme gibi kilit kararlarla ilgili düzenlemeler getirir. Bu mekanizmalar, partiye oy veren seçmenlerin görüşlerini parlamentoda temsil edecek milletvekilleri ve parti genel merkezindeki siyasi kadroları belirleme konusundaki kararı parti tabanına bırakmaktadır. Tabanı tarafından yerel ve genel kongrelerde belirlenen kadroların yönetiminde partinin iktidara doğru yürüyüşünün başarılı olması durumunda parti tepe yöneticileri aynı zamanda ülke yönetiminde karar alıcı konumuna erişeceklerdir.

Belirli aralıklarla yapılan yerel ve genel seçimler, seçmenin ülkenin sorunlarını çözmek için gerekli hazırlıkları yaptığını ve bu konuda başarılı olacağını düşündüğü partileri iktidara getirmek anlamına gelen demokratik bir yarışır. Evet, genel ve yerel seçimler çok önemlidir; çünkü toplumun alternatif politikalar ve kadrolar arasında gelecekte başarılı olacağına kani olduğu adayları göreve getirmesini sağlar. Ancak, seçimler kadar önemli olan bir diğer unsur da o seçimlere katılan siyasi partilerin kadro ve politika oluşturma süreçleridir. Siyasi partiler arasındaki rekabet sonucunda iktidara gelen kadrolar toplumun sorunlarına çözüm üreteceklerini iddia ederler.

Toplumsal denetim mekanizmalarının etkin bir şekilde çalıştığı çağdaş parlamenter demokrasilerde seçimde başarılı olamamış parti liderlerinin istifa etmelerinin ardında sadece bu ülkelerdeki demokratik gelenek ve demokrasiye inancı aramak kolaylıktır. O parti lideri kendisinin istifa etmemesi durumunda yapılacak olan ilk kongrede delegelerin ve parti üyelerinin kendisini görevden alacaklarını bilmektedir. Bu yüzden, partilerini iktidara getirmekte ya da iktidarı korumakta başarısız olan liderlik kadroları seçim sonrası dönemde görevlerinden ayrılırlar, ve parti üyeleri adına kongre delegeleri onların yerine bu görevde başarılı olmaya aday kişiler arasından seçim yapar. Siyasi partiler yasasıyla oluşturulan bu yasal çerçeve içinde siyasi partiler sürekli olarak bir yenilenmeye tabi olurlar. Kendisini yenileyemeyen partiler ise yavaş yavaş demokrasi haritasından silinmeye mahkumdur.

Siyasi elitleri denetim altına alacak kurumlara sahip olmayan toplumlarda, günümüz demokrasilerinin temel kurumları olan siyasi partiler asıl işlevlerini giderek yitirirler ve siyasi elitlerin çıkarlarına hizmet eden kurumlara dönüşürler. Partinin başındaki liderin görevde kalabilmesi için, parti iktidara geldiği zaman partiye hakim olan ve lideri çeşitli dönemlerde desteklemiş olan siyasi elitlerin çıkarlarına hizmet etmesi gerekmektedir. Bu hizmet, bazen geçmişte partiye maddi destek vermiş kişi ve şirketleri devlet ihalelerinde kayırmak, bazen bu kişilerin işaret ettiği kişileri devlet kurumlarında görevlere atamak şeklinde olabilir.

İktidarda iken devletin kaynaklarını dağıtmak suretiyle kendisine bağladığı partililer lideri değiştirmeye yeltenmezler. Seçim kaybetmek ya da muhalefete düşmek ise sadece geçici bir başarısızlık olarak görülür. İktidara gelecek diğer partileri yöneten siyasi kadrolar da aynı *tahdit ve dürtülere* tabi oldukları için farklı davranmaları beklenemez. Bir sonraki seçimlerde iktidarla muhalefetin yer değiştirmesi kuvvetle muhtemeldir. Oyunun kuralları bu şekilde belirlenince, siyasi partiler arasındaki ideolojik farklılık bütün anlamını yitirir ve

ekonomi-politik analiz açısından farklı siyasi partiler içindeki siyasi kadroları tek bir çıkar grubu olarak ele almak yanlış olmaz. Sonuçta, sandık başında seçmene düşen “denenmemişi denemek” ya da “kötünün iyisini” seçmektir.

Seçimlerin, çalışır durumdaki tek toplumsal denetleme mekanizması haline geldiği bir ülkede, siyasi elitlerin toplumdaki özerk, “kendisi için” bir çıkar grubuna dönüşmesinin engellenemeyeceği Türkiye deneyimiyle sabittir. Bir kez siyasi partinin tepe yönetiminde görev alan siyasetçi, başarısız olsa bile parti üyeleri ve delegeleri tarafından bu güç merkezinden uzaklaştırılmaz. Siyasi elitlere toplumsal denetim-üstü bir gücü tanıyan ise, 12 Eylül sonrası kabul edilen 1982 Anayasası, siyasi partiler yasası ve seçim yasalarıdır. 12 Eylül rejimi tarafından oluşturulan yasal çerçeve tamamen değiştirilmeden siyasi elitler toplum üstü konumlarını sürdürecektir. Bu yüzden, ekonomi politikalarında ve özellikle devletin imkan ve kaynaklarının kullanımında rant dağıtım sisteminin ve keyfiliğin önüne geçilemeyecektir.

Bu yasal çerçeve, demokratik siyasi rejimlerin olmazsa olmaz koşulu olan toplumsal denetim mekanizmalarını devre dışı bırakmakta, böylece demokrasinin temel kurumları olan siyasi partilerin, siyasi elitler tarafından ele geçirilmesine yol açmaktadır. Böyle bir yapıda parti-içi demokrasi tamamen rafa kaldırılmakta, siyasi partilerin en önemli işlevi, siyasi elitlerin dar kişisel ve grup çıkarlarına hizmet etmek haline gelmektedir.

1987 sonrası dönemde her seçimde artan siyasi parti sayısının arkasında da parti içi demokratik mücadelenin hayata geçirilmesine izin vermeyen siyasi partiler yasası olduğu yukarıda tekrar tekrar vurguladık. Şimdiki, siyasi partiler yasasının partilerdeki karar mekanizmalarında genel başkan ve genel merkeze tanıdığı yetkileri kısaca ele alarak biraz daha somuta inmek gerekmektedir. 2820 sayılı SPY'nin 19 ve 20 nolu maddeleri, parti il ve ilçe yönetimlerinin genel merkez tarafından nasıl görevden alınacaklarıyla ilgili düzenlemelerin parti tüzüğünde yapılacağını belirtmektedir. Yasa, bu düzenlemelere herhangi bir sınır getirmemekte, ve verilen kararın otomatik olarak bir yargı denetimine tabi olmasını gerekli görmemektedir.

SPY'de genel merkeze tanınan yetkiler arasında, parti içi disiplin kisvesi altında muhalifleri susturmak için önlemler almak, bunların yetersiz kalması durumunda parti üyeliğinden ihraç etmek; olağanüstü seçimli yerel kongrelerin muhaliflerin girişimiyle toplanmasına yasanın kendilerine tanıdığı yetkiyi kullanarak onay vermemek; olağanüstü genel kongrenin toplanabilmesi için delegelerin ne kadarının imzasına gerek olduğunun belirlemek¹; ve özellikle de genel seçimlerde adayların büyük çoğunluğunu merkez yoklaması ile belirlemek², önseçimin yapıldığı durumlarda da genel merkez kontenjanıyla ön sıralara parti yönetimine yakın isimleri seçilme şanslarının yüksek olduğu üst sıralara yerleştirmek gibi önemli tasarrufları sayabiliriz.

Gazetelerde sürekli okuduğumuz haberlerin yanısıra, yapılan kamuoyu yoklamaları ve anketler de Türkiye'de siyasi elitlerin yasanın kendilerine tanıdığı yukarıdaki yetkileri parti içi demokrasinin çalışmadığını göstermektedir. Aralık 1997-Ocak 1998 arasından, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) için 6 partinin 36 ildeki örgütlerinde çalışan 782 faal üye üzerinde yapılan anket çalışması sonuçları bu açıdan önemli ipuçları vermektedir.³

Bu ankete katılan deneklerin %10'u partilerinin kendi buldukları ildeki yönetiminin son iki yılda görevden alındığını, %20'si ise son iki yılda partilerinin il örgütünde toplu istifalar gerçekleştiğini belirtirken, kendi buldukları ilde görevden alınan ilçe yönetimleri olduğunu belirten deneklerin oranı %33 olmuştur. Deneklerin verdikleri

¹ Bir çok partide alt sınır %20 iken, iktidara gelmeden önce parti içi demokrasiyi kendisine şiar edinen AKP'de salt çoğunluğun imzası gerekmektedir.

² 12 Eylül sonrasında askeri yönetim vesayeti altında yapılan 1983 seçimleri hariç gerçekleştirilen bütün genel seçimler 5 yıllık normal sürenin bitiminden önce yapılmıştır.

³ Ali Çarkoğlu, Tarhan Erdem, Ömer Faruk Gençkaya ve Mehmet Kabasakal, 2000, *Siyasi Partilerde Reform*, TESEV Yayını.

yanıtlardan, örnekleme dahil edilen 36 ilin 26'sında (yani %73'ünde) partilerin il kongrelerinde seçim kazanmak için usul ve tüzük dışına çıkmadığı ortaya çıkmaktadır. Deneklerin %38'i'ü parti içi seçimlerde üyelere yöneticilerin telkinde bulunup baskı yaptığını söylerken, bu oran muhalif denekler arasında %71'e çıkmaktadır. Deneklerin %22'si kendi partilerinin üye yazılımlarıyla ilgili şikayet duyduğunu belirtirken, %47'si diğer partilerin üye yazılımlarından şikayet edildiğini duyduğunu belirtmişlerdir.

Yakın zaman içinde, parti içi demokrasinin yokluğuna verilecek en güzel örnek, Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül'ün Mart 2005'de CHP'de Deniz Baykal yönetimine karşı muhalefet bayrağını açmasından sonra CHP'nin verdiği tepkidir. CHP Merkez Yürütme Kurulu, Mustafa Sarıgül ve arkadaşlarını parti üyeliğinden ihraç ederken, Sarıgül'ü desteklediğini düşündüğü 18 il yönetimini de görevden almıştır.

2820 sayılı SPY, sadece parti tabanının partilerini yöneten siyasi elitleri denetlemelerine izin vermemekle kalmamakta, aynı zamanda partinin toplumun geniş kesimleri ile etkileşim içinde olması için gerekli olan organik ve kurumsal bağları da engellemektedir. Örneğin, 2820 sayılı yasa ilçe örgütlerinin altında 1960 öncesi dönemde parti örgütlenmelerinde yaygın olarak gözlemlenen ocak örgütlenmesi kurulmasına izin vermez. Böylece, siyasi partilerin halkın nabzını daha iyi tutmasını engellemiştir. Ayrıca, 2820 sayılı SPY ile partilerin yaş, meslek, cinsiyet, coğrafya ve kurumlara göre örgütlenmesi de yasaklanmakla kalmamış, partilerin, meslek ve sivil toplum örgütleri ve vakıflarla kurumsal düzeyde ilişkiler kurmasına da izin verilmemiştir. Böylece toplumun değişik kesimlerinin, siyasi partilerin programlarını ve örgütlerini etkilemeleri mümkün değildir. Her ne kadar, bu konuda getirilen kısıtlamalar 1999 yılında geçirilen değişikliklerle biraz gevşetilmiş ve partilerin kadın ve gençlik kolları kurmalarına izin verilmişse de, bu adımlar çok yetersizdir.

Siyasi partilerin toplumsal örgütlerle yakın ilişkiye girmesinin SPY ile engellenmesine, bir de Anayasa ve çalışma yasaları ile meslek ve sivil toplum örgütlerinin, özellikle de sendikaların, ülke çapında örgütlenmeleri ve eylemlerine getirilen kısıtlamaları da ekleyince, toplumun kendisini doğrudan etkileyecek kararlar ve politikaları yapan siyasi elitleri denetlemesi mümkün olmamaktadır. Özellikle, 12 Eylül sonrasında işçi sendikalarının ülke işyeri, işkolu ve ülke düzeyinde örgütlenmelerine, grev düzenlemelerine getirilen kısıtlamalar, ve özellikle de genel grev düzenleme haklarının ellerinden alınması, en çok ülkeyi yöneten siyasi elitlerin çıkarına olmuştur. Son yıllarda, AB'ye yönelik demokratikleşme adımları çerçevesinde atılan adımlara rağmen, Türkiye'de hala ülke çapında genel grev yapmak yasaktır. Böylece, iktidardaki siyasi elitler sadece parti tabanının değil, toplumun tamamının denetiminden bağımsız bir şekilde ülke kaynaklarını kötüye kullanmakta ve gelir dağılımını daha da kötüleştiren bir yeniden gelir dağıtım sürecini yönetmektedirler.

Yukarıda kısaca da olsa özetlemeye çalıştığımız yasal ve kurumsal çerçeve içinde, parti tabanının ve toplumun denetiminden bağımsız siyasi elitleri, kendi partilerinin iktidarı döneminde toplumsal refahın artırılması için zorunlu olan ekonomi politikalarını uygulamaya zorlayacak toplumsal koşullar yaratılamaz. Buna en güzel örnek, 2001 öncesinde çeyrek yüzyıl boyunca Türkiye'de iktidara gelen siyasi elitlerin enflasyonu kontrol altına almak konusunda "başarısız"lıklarıdır.⁴

25 yıla yakın bir süre boyunca yüksek seyreden enflasyonun ardında yatan temel faktörün, kronik bütçe açıkları ve bunun bir sonucu olan kamu borç stoku olduğu konusunda görüş birliği vardır. Enflasyonun kontrol altına alınması için gerekli olan kamu harcamalarının azaltılması, rasyonelleştirilmesi ve KİT'lerin etkinleştirilmesi ve özelleştirilmesi gibi önlemler, toplumun diğer kesimlerinden daha fazla, siyasi elitleri olumsuz etkileyecektir. Siyasi elitlerin devlet kaynaklarını seçim rüşveti olarak keyfi bir

⁴ Bu konunun daha kapsamlı bir analizi için bakınız, Kamil Yılmaz, 2001, "Yüksek Enflasyon Sürecinde Siyasi Elitlerin Rolü: Arjantin, Brezilya, İsrail ve Türkiye Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi," *İşletme ve Finans*, Sayı 183, Haziran.

şekilde kullanması ve devlet kaynaklarını oya tahvil etmesi zorlaşacaktır. Siyasi elitleri bu politikaları uygulamadıkları için partinin başından uzaklaştıracak mekanizmalar siyasi partiler yasası tarafından devre dışı bırakıldığı için, 1980'lerden 2001 krizi sonrasına kadar geçen dönemde enflasyonla mücadele konusunda hiç başarı sağlanamamıştır. Ancak, ekonomik sorunlara çözüm bulmak konusunda başarısız olan partiler sürekli oy kaybetmekten kurtulamamıştır. İşte bu yüzden, 2001'e kadar uygulanan "başarısız" ekonomi politikalarının ardında yatan temel faktör, siyasi elitlerin kendilerini toplumsal denetimden soyutlamasına imkan veren siyasi partiler yasasıdır.

Sadece çeyrek asır boyunca Türkiye'de hüküm süren yüksek ve kronik enflasyonun değil, bu yüksek enflasyonun hiperenflasyona dönüşmemesinin ardında da siyasi elitlerin toplumsal denetimini sağlayacak mekanizmaların olmaması yatmaktadır. Türkiye'nin enflasyon sürecini, toplumsal yapı ve ekonomik politikalar açısından kendisiyle bazı benzerlikler gösteren Arjantin ve Brezilya'nın deneyimi ile karşılaştırmak gerekmektedir. Arjantin ve Brezilya, bütçe açıklarını kontrol altına almak ve yapısal reformları uygulamak konusunda isteksiz hükümetlere ve siyasi kadrolara rağmen, enflasyonu 1990'lı yılların ilk yarısında kontrol altına almayı başardılar. Bu ülkelerin enflasyonu daha hızlı kontrol altına almış olmasının ardında özellikle sabit gelirlielerin enflasyon karşısında reel ücretlerini korumak için kullanabilecekleri genel grev ve uzun süreli grevler gibi toplumsal baskı yöntemlerinin olması yatmaktadır.

Türkiye'de olduğu gibi, bu ülkelerde o dönemde art arda gelen enflasyonla mücadelenin en önemli eksiği bütçe açıklarının kontrol altına alınması konusunda ciddi bir çabanın olmamasıydı. Hal böyle olunca, sadece ücretleri ve fiyatları kontrol etmekten ibaret olan heterodoks önlemlerle enflasyonu düşürmekle yetinen hükümetler karşısında sendikalar, grev ve genel grev gücünü iyi kullanmış ve her defasında programın ilanından 6 ay gibi bir süre geçmeden reel ücretleri enflasyona karşı korumak amacıyla grev ve genel grev haklarını kullanma yoluna gitmişlerdir.

Bu eylemler sonucunda enflasyon karşısında artan ücretler üretim maliyetlerinin artmasına neden olmuş, şirketler bu artışları fiyatlara yansıtınca da enflasyon daha hızlı artmıştır. Böylece, Türkiye'de ortaya çıkmayan enflasyon-ücret artışı-enflasyon sarmalı bu ülkelerde enflasyonun çok hızla artmasına ve hiperenflasyona yol açmıştır. Hiperenflasyonun maliyeti, siyasi elitler dahil bütün toplumsal kesimler için oldukça yüksektir. Vergi gelirlerinin hızla eridiği bir ortamda hiçbir hükümet ve devlet çalışmaz. Arjantin ve Brezilya için de böyle olmuştur. Hiperenflasyonu yaşamamak için siyasi elitler de sadece ücret ve fiyatların dondurulmasının ötesinde bütçe açıklarını kontrol altına almak için çaba göstermişler ve enflasyonu 1990'ların ilk yarısında kontrol altına almışlardır.

Türkiye'de sendikaların reel ücretlerdeki düşüşün önüne geçmek için grev ve genel grev gibi etkinlikleri kullanmış olmaları durumunda ne olabileceğini kendimize sorabiliriz. Böyle bir durumda reel ücretler aşağıya doğru esnek olmayacaktı ve bunun sonucunda 1994 ve 2001 krizleri sonrasında fiyat-ücret artışları sarmalı başlayacak ve bu süreç hiperenflasyona kadar gidebilecekti. Ancak böyle bir durumda siyasi elitler, isteksiz olarak da olsa, enflasyonun kontrol altına alınması için gerekli önlemleri almak zorunda kalacaklardı. Oysa, gerek yasal ve kurumsal çerçevenin kendilerine tanıdığı denetimsiz yönetim imkanı gerekse toplumsal dinamikler, siyasi elitlerin enflasyonun kontrol altına alınması için gerekli olan politikaları geciktirmesi için uygun zemini hazırlamış ve sonuçta Türkiye uzun yıllar boyunca yüksek enflasyonla yaşamaya mahkum edilmiştir. Enflasyona karşı ciddi önlemler, ancak ülke 2001 krizi ile uçurumun kenarına geldikten sonra IMF'nin baskısıyla alınmıştır.

Siyasi elitler tarafından ele geçirilen, ve kendilerinin ve dar çevrelerindeki kişi ve grupların çıkarlarına hizmet için kullanılan siyasi partilerin, günümüz Türk demokrasisinin en temel kurumları olduğunu söylemek mümkün değildir. 12 Eylül askeri rejimi sonrasında oluşturulan yasal çerçeve, demokratik siyasi rejimi oluşturan siyasi partilerin, toplumun sorunlarına çözüm üretmekte başarısız olduğu defalarca kanıtlanmış siyasi liderleri ve

kadroları elemesinin, onların yerine başarılı olabilecek alternatifleri göreve getirmesinin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.

Yukarıda kendisi için bir sınıf haline gelme potansiyeli taşıdığını belirttiğimiz siyasi elitlerin, ideolojik anlamda homojen bir grup oluşturması gerekmez. İdeolojik görüşleri ne olursa olsun, toplumun hangi kesimini temsil ettiğini iddia ederse etsin, siyasi elitler diye adlandırdığımız grubu oluşturan kişilerin ortak özelliği, siyasi partilerin karar mekanizmalarına hakim olmaları ve iktidara geldikleri zaman devlet kaynaklarını kendi ya da yakın çevrelerindeki kişi ve grupların *maddi ve siyasi çıkarları* için kullanma potansiyelinin var olmasıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, siyasi elitlerin bugünkü hukuki çerçeve içinde toplum tarafından denetlenemez bir konumda bulunduğu saptaması, Türk siyasi sisteminin, popülizm ve liderlik oligarşisi gibi özelliklerini dışlamaz. Tam tersine, toplumsal denetime tabi olmayan siyasi elitlerin ellerindeki gücü keyfi bir biçimde kullanmasına olanak tanıdığı için liderlik oligarşisi, popülizm, ve nepotizm gibi çeşitli siyasi olguların ortaya çıkmasına uygun zemini hazırlar. Diğer bir deyişle, bu olgular siyasi elitlerin toplumsal denetim-üstü konumlarının bir izdüşümüdür.

1987'den 2002'ye Siyasi Partilerin Seçimlerdeki Performansları

12 Eylül sonrası dönemde askeri rejimin vesayeti altında olmadan gerçekleştirilen ilk seçim 1987 genel seçimleriydi. 12 Eylül döneminde siyaset yapmaları yasaklanmış olan Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alpaslan Türkeş'in yeniden siyasi hayatta yerlerini alması konusunda Ekim 1987'de yapılan referandumda seçmen küçük bir farkla da olsa olumlu yanıt verdi. Bu gelişme üzerine Turgut Özal, rakiplerini hazırlıksız yakalayacağını düşünerek Aralık ayında erken seçime gitme kararı aldı. 1987 genel seçimi sonuçları, oyların 1973 ve 1977 seçimlerindeki merkez sağ ve sol partiler arasındaki dağılımına benzer bir dağılıma işaret etmekteydi. Bu seçimde, merkez sağ partiler, ANAP ve DYP, %55 gibi bir oy alırken, merkez sol parti SHP'nin oy oranı %25'e diğer sol parti DSP'nin oyu ise %8.5'a ulaştı. Böylece, 12 Eylül sonrası ilk serbest demokratik seçimlerde halk oyların %80'ini merkezdeki partilere vermeyi tercih etti.

Başlangıçtan itibaren merkezde yer alan partilere halk tarafından iktidar olma şansı tanınmış, ancak bu partilerin yönetiminde söz sahibi olan siyasi elitler halkın gündeminde yer alan enflasyon, işsizlik, yoksulluk gibi sorunlara çözüm aramak yerine, kendilerinin ve yakın çevrelerinde kümelenen çıkar gruplarının siyasi ve ekonomik çıkarlarına hizmet etmişlerdir. İster Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinden ve akademik çevrelerden, ister IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan gelsin, enflasyonu kontrol altına almak ve istikrarlı büyümeyi sağlamak için gerekli olan yapısal reformlarla ilgili öneri ve uyarıları ciddiye almamışlardır. Halkın, 1991, 1995 ve 1999'daki genel seçimlerde oylarını yavaş yavaş sağ ve solda yer alan marjinal partilere kaydırmak suretiyle verdiği mesajlar da ciddiye alınmamıştır. Oy oranları azalmasına rağmen, partileri parlamentoda temsil edildiği sürece lider kadrolar kendilerini “başarılı” addetmiş ve parti yönetimlerinden ayrılmayı hiçbir zaman düşünmemişlerdir.

Ülkenin yönetiminde “başarısız” olan merkez partilerin oy oranları sürekli azalırken, bu partilerde parti-içi muhalefete tahammül edilmediği ve başarısız lider kadrolar değiştirilemediği için bu partilerin sürekli olarak bu partilerin bölünme geçirmesi kaçınılmaz olmuştur. 1987 ve 1991 seçimlerine sırasıyla 7 ve 6 parti girmişken, 1995 ve 1999 seçimlerine sırasıyla 12 ve 21 parti katılmıştır. Şekil 1'de de görülebileceği gibi, zaman içinde belli başlı 6 büyük partinin (ANAP, DYP, CHP, MHP, DSP, RP) dışında oy alan küçük partilerin oranı 1991 yılında %0.4'ten 1999 yılında %4.2'ye çıkmıştır. 3 Kasım 2002 seçimlerinde 6 parti dışında kalan partilerin oy oranı %54'e ulaşmıştır. Ayrıca, 3 Kasım seçimlerinde siyasi parçalanma had safhaya ulaşmış ve iki parti dışındakilerin yüzde 10

barajını geçecek oranda oy alamaması sonucunda oyların %46.3'ü mecliste temsil edilememiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 12 Eylül sonrasındaki dönemde seçmenler oylarını öncelikli olarak merkez partilere vermişler, ve ülke sorunlarına çözümü bu partilerde aramışlardır. Merkez sağda yer alan iki parti Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi 1987 seçimlerinde oyların %55.4'ünü alırken 1989 il genel meclisi seçimlerinde toplam oy oranı %47'ye düştü. 1991'de DYP'nin MHP ile yaptığı ittifakın da olumlu etkisiyle iki partinin toplam oy oranı %51'e ulaştı.⁵ Ancak, iki partinin aldığı toplam oy oranı 1994 il genel meclisi seçimlerinde %42.5'e, 1995'te %38.8'e, 1999'da %25.2'ye ve 2002'de %17.9'a olmak üzere sürekli geriledi. 1987'den 2002'ye kadar geçen 15 yıllık süre içinde kurulan hükümetlerde, iki merkez sağ partiden birisi mutlaka tek başına ya da iktidar ortağı olarak bulundu. Ancak tek başlarına ya da koalisyon ortağı olarak iktidarda buldukları dönemde halkın sorunlarını çözmekten öte devlet kaynaklarını kendi çevrelerindeki çıkar gruplarına dağıtmak konusunda uzmanlaşan siyasi elitler tarafından rehin alınan her iki parti de genel seçimlerde sürekli oy kaybına uğradılar.

Siyasi elitlerin partilerdeki hegemonyasını daha iyi anlamak için tek tek partilerin performansına odaklanmak gerekmektedir. İlk olarak 12 Eylül sonrasında 1983'te yapılan kısıtlı seçimlerde iktidara gelen Anavatan Partisi'yle başlayalım. 1987 Aralık'ında yapılan genel seçimlerde %36 oy alan Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisi tek başına iktidara geldi. Ancak ANAP'ın karşısına, 1983-1987 kısıtlı demokrasi döneminden farklı olarak çok daha güçlü bir muhalefet çıkmıştı. 1989'daki yerel seçimler de çok yakın olduğu için ANAP bu dönemde popülist politikalara sarıldı. Ancak popülist politikalara rağmen ANAP'ın il genel meclisi seçimlerinde aldığı oy oranı 1987 seçimlerinde aldığı oy oranının 14.5 puan altındaydı.

1980'den sonra reformcu bir siyasetçi olarak isim yapan Turgut Özal bu dönemde hızlı bir dönüşüme uğradı, ve popülist bir yaklaşıma ağırlık verdi. Bu arada, 1989 yılında partisinin oylarıyla Cumhurbaşkanı seçilen Turgut Özal, partinin başına kendisinden sonra partide hiçbir etkisi olmayan ve olması da beklenmeyen TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut'un Genel Başkan olmasına karar verdi. Genel Başkan Yıldırım Akbulut olmasına karşın partideki bütün kararlarda Özal'ın ve ailesinin etkisi büyüktü. 18 aydan fazla bir süre Akbulut'un etkisiz liderliği altında devam eden Anavatan Partisi, Haziran 1991'de yapılan Olağan Kongre'de Mesut Yılmaz'ı Genel Başkanlığa seçti.

1991'de Mesut Yılmaz'ın ANAP'ın Genel Başkanı ve Başbakan olmasının üzerinden 4 ay geçmeden gidilen erken genel seçimde, ANAP'ın performansı 1989'a göre biraz daha iyi olsa da, aldığı %24 oy oranı ile birinci parti pozisyonunu DYP'ye kaptırılmış oldu. ANAP'taki kan değişikliği ne yazık ki partinin daha sonraki dönemde daha başarılı bir siyaset izlemesini sağlamadı. Muhalefette olmasına karşın, partinin aldığı oy oranı 1994 il genel meclisi seçiminde % 21.1'e, 1995'deki erken genel seçimde %19.7'ye ve daha sonra 1999'da yapılan erken genel seçimde de %13.2'ye düştü. 2002'de ise partinin oy oranı %5.1'e düştü. ve parti %10 seçim barajının altında kalarak meclise giremedi.

Arka arkaya 4 seçim kaybeden Mesut Yılmaz ve parti yönetimi, ancak Anavatan Partisi'nin koalisyon ortağı olma ihtimali olmayacak şekilde meclis dışında kalması ile ANAP'taki görevlerinden istifa etti. Böylece, 1983'te Turgut Özal tarafından Türkiye'deki dört eğilimi buluşturmak için kurulmuş olan ve yaklaşık 20 yıl boyunca Türk siyasetinde önemli rol oynamış olan ANAP, başarısız yöneticilerini değiştiremediği ve kendisini yenileyemediği için bir kurum olarak yok olmakla karşı karşıya kaldı. 2004 yılında yapılan il genel meclisi seçimlerinde sadece %2.5 oy aldı, 2007 seçimlerinde de aynı başarısızlığa mahkum olduğu bilinciyle DYP ile birleşip Demokrat Parti adını aldı.

⁵ Çeşitli partilerin yapmış olduğu seçim işbirliği sonucunda (1991 seçimlerinde MHP Refah Partisi bünyesinde, 1995 seçimlerinde BBP, ANAP bünyesinde seçime girmiştir) bazı partiler sıfır diğerleri de gerçek potansiyellerinin üzerinde oy almış gibi görünebilir.

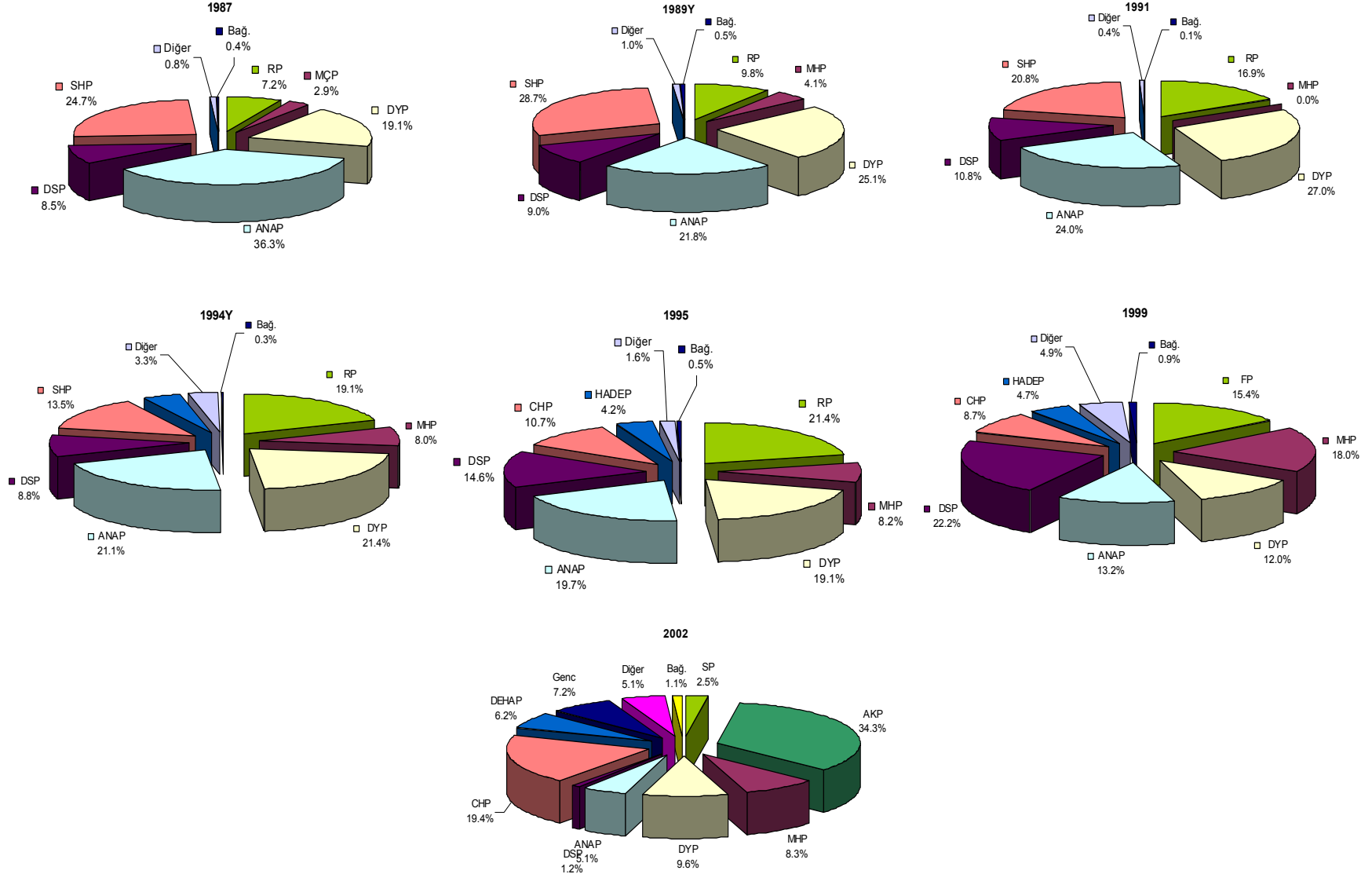
Partisinin genel başkanlığından ayrılmasının üzerinden 5 yıldan az bir süre geçtikten sonra, Mesut Yılmaz bugün tekrar politikaya dönmek için gün saymaktadır. 2007 erken seçimlerinde bağımsız olarak yada Demokrat Parti'den aday olmayı düşünmektedir. Seçimde meclise girdikten sonraki ilk hedefi de tekrar sağda liderliğe soyunmak olacaktır. Aradan geçen zaman içinde, halkın kendisinin üst üste 5 seçim kaybettiğini unutacağına emin bir şekilde tekrar siyasete dönmektedir Mesut Yılmaz.

Merkez sağdaki diğer parti olan DYP'nin yaşadığı süreç de ANAP'tan farklı değildir. Tıpkı ANAP'ın lideri Turgut Özal gibi, DYP'nin lideri Süleyman Demirel'in 1993'de Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden sonra DYP'de Tansu Çiller 1993 Haziran'ında yeni Genel Başkan olarak seçildi. SHP-DYP koalisyon hükümetinin başına geçen Tansu Çiller, izlediği ekonomi politikalarındaki ciddi hataların sonucunda 1994 yılı başında, Türkiye'nin o güne kadar yaşadığı en büyük ekonomik krize yol açtı. 1991 seçimlerinde %27 oy alan DYP'nin 1994 Mart'ında yapılan il genel meclisi seçimlerinde aldığı oy oranı %21.4'e düştü. Daha sonraki seçimlerde de partinin başarısızlıkları devam etti. Partinin oy oranı, 1995 genel seçimlerinde % 19.4'e, 1999'da %12'ye ve 2002'de de %9.6 ile barajın altına düşünce, ANAP gibi kendisini yenileyemeyen, başarısız kadroları değiştiremeyen DYP de meclis dışında kaldı. Tansu Çiller ve bir çok üst düzey parti yöneticisi görevlerinden ayrılmak zorunda kaldı. Aralık 2002'de yapılan Olağanüstü Kongre'de Genel Başkanlığa 2002 seçimlerinde Elazığ'dan Bağımsız milletvekili seçilen Mehmet Açar seçildi.

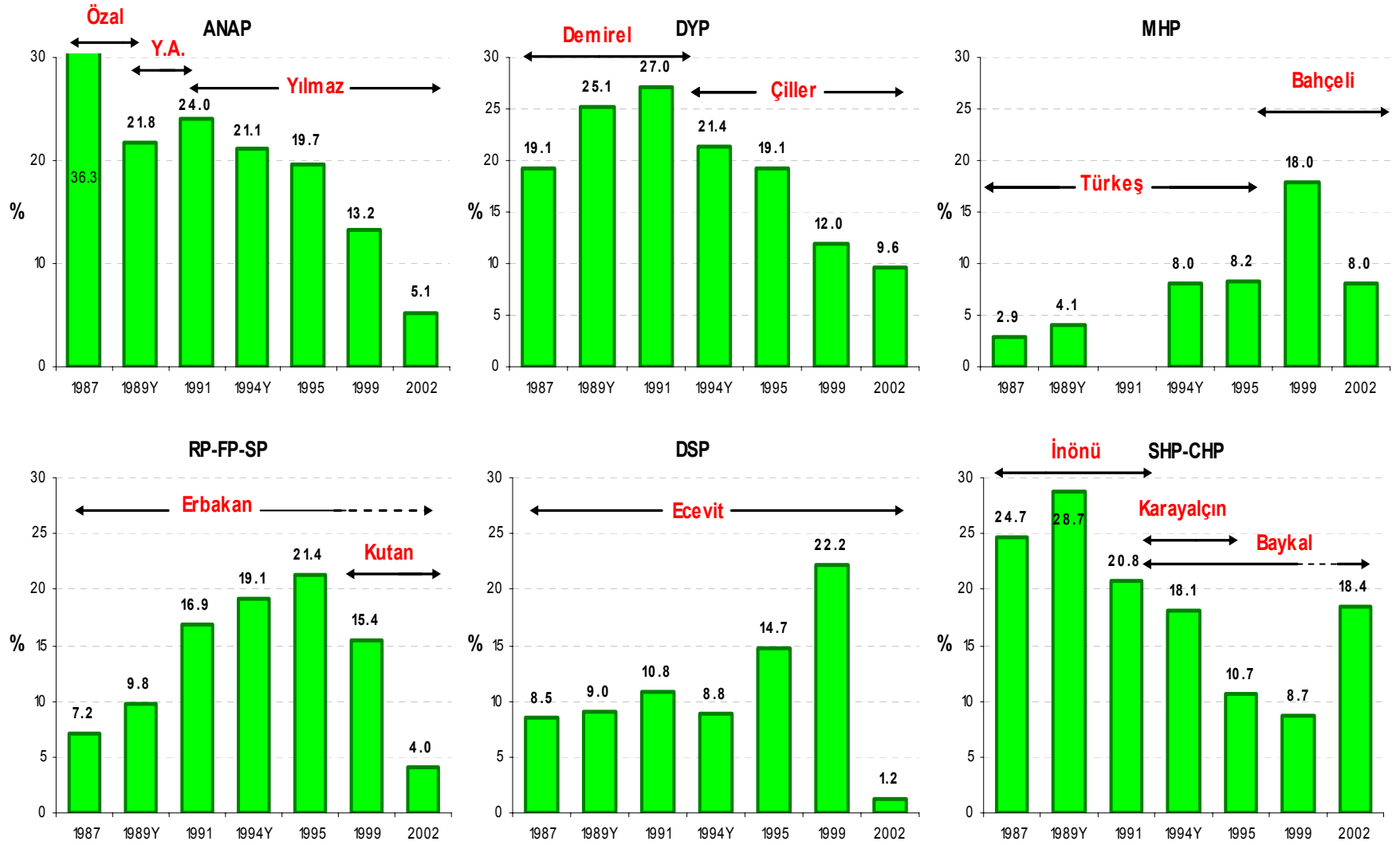
Bir zamanlar merkez sağın en önemli iki partisi ANAP ve DYP'yi eriten ve yok olmakla karşı karşıya bırakan süreç merkez solda yer alan partiler için de benzer şekilde işledi. CHP ve DSP'yi merkez solun iki partisi olarak sayarsak, bu partilerin birlikte aldıkları oy oranları 1987'de %33.2'den, 1991'de %31.6'ya, 1995'te %25.4'e kadar düştükten sonra, özellikle seçimler öncesinde PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması dolayısıyla DSP'nin oy patlaması yaşamasıyla 1999 seçimlerin %30.9'a yükseldi. Ancak, DSP'nin liderliğindeki koalisyon hükümeti de kendisinden önceki hükümetlerden çok farklı bir performans sergilemedi. 17 Ağustos 1999'daki Marmara Depremi ve Şubat 2001'deki ekonomik kriz halkın koalisyon ortaklarına olan güvenini tamamen sarstı. Kasım 2002 seçimlerinde CHP ve DSP'nin aldığı toplam oy oranı %19.6'ya düştü.

DSP'nin başlangıçtan itibaren ve özellikle 1995 sonrasında benimsediği siyasi söylem milliyetçi unsurlar da içerdiği için başlangıçta sosyal demokratlardan aldığı oylar da çok sınırlı kaldı. Bu yüzden DSP'nin merkez solda olduğunu iddia etmek oldukça zordur.

Şekil 1. 1987'den 2002'ye Genel ve İl Genel Meclisi Seçimlerindeki Oy Dağılımı

Şekil 2. 1987'den 2002'ye Siyasi Partilerin Genel ve İl Genel Meclisi Seçimlerindeki Performansları

O yüzden sadece SHP'nin merkez solu temsil ettiğini varsayarsak, 1987-1999 arasında merkez solda, merkez sağdakine benzer hızlı bir oy kaybı sürecinin yaşandığını görebiliriz. 1987 seçimlerinde %24.7 oranında oy alan SHP, oy oranını 1989 il genel meclisi seçimlerinde % 28.7'ye yükseltmiştir. Ancak 1989 yılındaki belediye seçimlerinde başarılı olup belli başlı il merkezlerini alan SHP'nin, HADEP ile yapılan seçim ittifakı rağmen, 1991 seçimlerinde aldığı oy oranı %20.8'e düştü. 1991 seçimleri sonrasında DYP ile koalisyon hükümetinde görev alan SHP, bu koalisyonda ağırlığını yeterince hissettiremedi; DYP'nin gölgesinde kaldı.

SHP, ekonomi politikası dahil, öncelik verdiği konularda gündemi yakalamak konusunda başarılı olamadı. Bir de bunun üstüne, 1994 yılı başında patlak veren ve ağırlıklı olarak DYP lideri Tansu Çiller'in sorumlusu olduğu ekonomik krizin faturası da bir ölçüde SHP'ye çıkarıldı. Bir de buna SHP'nin kontrolündeki bazı belediyelerde ve özellikle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde ortaya çıkarılan yolsuzluklar eklenince, 1994 belediye seçimlerinde SHP büyük bir hezimetle uğradı. Partinin Mart 1994 il genel meclisi seçimlerinde aldığı oy oranı %13.5'e düşerken, başta İstanbul olmak üzere bir çok ilde belediye başkanlığını sağ partilere kaptırdı. Bu arada, oyların %4.5'unu da yeniden kurulan ve genel başkanlığını Deniz Baykal'ın yaptığı CHP aldı. 1994 yerel seçimlerindeki başarısızlıktan sonra, SHP ve CHP, CHP ismi altında birleştiler. 9 Eylül 1995'te yapılan Olağan Kurultay'da Deniz Baykal Genel Başkan seçildi.

Genel başkan seçildikten sonra Baykal, DYP-CHP koalisyonuna bitirdi ve ülke erken seçime gitti. İki partinin birleşmesi de, seçimlerdeki kötü gidişi frenlemeye yetmedi ve CHP-SHP'nin başarısızlığı Aralık 1995'teki erken genel seçimde aldığı %10.7'lik oy oranı ile tescillenmiş oldu. 1995 seçimleri sonrasında parti yönetiminde bir değişiklik olmadan devam edildi. Muhalefetin ısrarlı isteklerine karşılık, Baykal ve ekibi Olağanüstü Kurultay'ı toplamaya yanaşmadı. Partinin SHP kanadından gelen bir çok siyasetçi izole edildi ve bir kısmı zamanla partiden koptu. 1995 seçiminden 2.5 yıl sonra yapılan Kurultay'da ise parti tamamen Deniz Baykal ve ekibinin kontrolüne geçti.

Mart 1997'de kurulan ANAP-MHP-DSP koalisyonunu dışarıdan destekleyen CHP, hükümet hakkında verilen gensoruya destek verince hükümet düştü. Baykal, 1995 yılında olduğu gibi erken seçim istedi ve 18 Nisan 1999'da erken seçime gidilmesi kararı alındı. 1999 seçimlerinde parti %8.7 oy almış ve meclise temsilci gönderemedi. Genel seçimlerle birlikte yapılan il genel meclisi ve belediye seçimlerinde partinin oy oranının %11 ve %13.8 gerçekleşmesi, genel seçimde seçmenin parti yönetimi cezalandırmak için oyunu başka partilere verdiğini göstermektedir. İkinci seçim başarısızlığı üzerine Deniz Baykal görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Mayıs ayında yapılan Olağanüstü Kurultay'da yerine Altan Öymen Genel başkan olarak seçildi. Baykal'ın istifa etmesine karşın Baykalcı kadroların tamamen parti hakimiyeti devam etti, ve aradan bir yıl geçmeden yapılan Kurultay'da Baykal tekrar Genel Başkanlığa seçildi. 2001'de tekrar Genel başkanlığa seçilmesinin ardından bugüne kadar da CHP'nin Genel başkanlığını yürütmektedir.

Milliyetçi söylemi ve geleneksel soldan uzak duran tek bir lider tarafından yönetilmesi sonucunda DSP, 1987 ve 1991 seçimlerinde %8.5 ve %10.8 gibi görece düşük oy oranlarıyla yetinmiştir. Ancak, DYP-CHP iktidarının merkez sol seçmenin beklentilerini karşılayamaması bu seçmenlerin daha fazla DSP'ye kaymasına yol açmış ve DSP 1995 seçimlerinde oy oranını %14.6'ya çıkarmıştır. Merkez sağdaki kadroların başarısızlıkları tescillenmişken, özellikle iktidarda bulunduğu dönemde ve Nisan 1999 seçimlerinin hemen öncesinde Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonrasında DSP merkez sağ seçmen için de cazibesini artırmıştır. Böylece, DSP Nisan 1999 seçimlerinde oy oranını %22.2'ye çıkarmış ve birinci parti olmuştur. Ancak, 1999 seçimlerinden sonra kurulan DSP-MHP-ANAP hükümeti de, kendisinden önceki hükümetler gibi ülkenin katlanarak büyümekte olan ekonomik sorunlarına çözüm üretmek konusunda çok yetersiz kalmıştır. 2000 yılında yürürlüğe konan istikrar önelemlerine rağmen ülkedeki toplumsal ve ekonomik hayat Şubat 2001'de patlak veren ekonomik krizle ciddi bir darbe almıştır. Bülent Ecevit'in hastalanması sonrasında gidilen Kasım 2002 genel seçimlerinde DSP oyların sadece %1.2'sini almış ve siyasi arenada hiçbir zaman olmadığı kadar marjinalleşmiştir.

DSP'den sonra MHP'nin 15 yıllık zaman diliminde genel seçimlerde nasıl bir performans gösterdiğine bakabiliriz. 1987 yılında %2.9 oy alan MHP, 1991 yılında Refah Partisi ile gerçekleştirdiği ittifak çerçevesinde seçime Refah Partisi şemsiyesi altında girmiş olduğu için aldığı oy

oranını tam olarak belirlemek iimkansızdır. Ancak, iki partinin 1987’de aldığı toplam oy oranı %10.1 iken 1991’de bu oran %16.9’a çıktığı için her iki partinin de 1987’den 1991’e oylarını artırdığını söylemek yanlış olmaz. MHP’nin oy oranındaki artış 1995 seçimlerinde de devam etmiş ve %8.2’ye ulaşmıştır. Oy oranı arttıkça ve iktidar ortağı olduğunda MHP kendisinin aslında merkez sağ bir parti olmak isteğini tekrar tekrar vurgulamıştır. Nisan 1997’den Nisan 1999’a kadar ANAP-DSP-MHP koalisyon hükümetinde küçük ortak olarak görev alan MHP’nin kurucu genel başkanı Alparslan Türkeş’in ölümü sonrasında yapılan olaylı kongrede Devlet Bahçeli Genel Başkanlığa seçilmiştir. Kongre’de 1999 seçimlerinde MHP oy oranını %18’e çıkarmaya başarmıştır. Ancak 1999-2002 arasındaki DSP-MHP-ANAP Hükümeti’nin başarısızlıkları sonucunda MHP’nin oy oranı %8’e düşmüştür.

Son olarak seçimlerdeki performansını inceleyeceğimiz parti Refah-Fazilet-Saadet Partisi zinciridir. 1987 seçimlerinde %7.2 oy alan Millî Görüş çizgisinin devamı olan ve Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi, bu oy oranıyla Parlamento’ya temsilci gönderememiştir. 1987 seçim sonuçlarından çıkardığı derslerle RP, 1991 seçimlerine MHP ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile ittifak kurarak gitmiş ve oy oranını %16.9’a çıkarmıştır. 1995 seçimlerinde tek başına giren RP oy oranını %21.4’e yükseltmiş ve sandıktan birinci parti olarak çıkmıştır. Seçimlerden sonra DYP ile Mart 1997’ye kadar süren bir koalisyon hükümeti içinde yer almış ancak 28 Şubat 1997’de gerçekleşen ve literatüre “post-modern darbe” olarak geçen gelişmeler sonucunda iktidar dışına itilmiştir. Bu gerilimli dönem sonrasında Refah partisi kapatılmış, parti üyeleri ise daha sonradan kurulan Fazilet Partisi’ne katılmışlardır. Partinin oy oranı 1999 seçimlerinde %15.4’e düşmüştür.

Necmettin Erbakan’ın tam kontrolündeki FP’nin oylarındaki erime devam ederken, Fazilet Partisi hakkında Mayıs 1999’da açılan kapatılma davası Haziran 2001’de partinin kapatılmasıyla son buldu. 2001 Temmuz’unda Fazilet Partisi’nin devamı olarak, siyasi yasaklı duruma düşen Necmettin Erbakan’ın yakın çalışma arkadaşlarından Recai Kutan’ın Genel Başkanlığında gelenekçi Saadet Partisi kuruldu. Bu arada Fazilet Partisi’nde yenilikçi kanatta yer alan bir grup milletvekili ve parti üyeleri Saadet Partisi yerine 14 Ağustos 2001’de Adalet ve Kalkınma Partisi’ni (AKP) kurdu. Eski İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın liderliğinde AKP’nin diğer partilerden en büyük farkı daha önce hiç sınanmamış olmasıydı.⁶ AKP, kurulduktan sadece 15 ay sonra girdiği Kasım 2002 erken genel seçimlerinde oyların %34.2’sini aldı ve tek başına iktidara gelmeyi başardı. FP’nin devamı olan Saadet Partisi ise sadece %2.5 oranında oy aldı ve meclis dışında kaldı.

Şu ana kadar yaptığımız, 1987’den günümüze belli başlı partilerin seçim performanslarının detaylı değerlendirmesinden elde ettiğimiz bazı sonuçları özetleyelim. İlk olarak dikkati çeken olgu, merkez sağdaki ANAP ve DYP ile merkez soldaki CHP’nin oy oranlarının zaman içinde düştüğü açıktır. Ancak bu oy kaybı özellikle merkez sağda çok daha yavaş olmuştur. ANAP’ın ve DYP’nin parti yönetimlerinde ciddi bir yenilenmeye gitmeden %10 barajının altına düşmesi için 1991’den 2002 seçimlerine kadar 4 seçim gerekmiştir (Şekil 2). Merkez soldaki SHP ve CHP’nin birleşmesinden oluşan CHP’de ise oy kaybı daha hızlı gerçekleşmiş, 1995 ve 1999 erken seçim kararlarının alınmasında önemli payı olan Deniz Baykal yönetimindeki parti 1999 seçimlerinde barajın altında kalmıştır. Merkez sağ ve soldaki oy kaybı arasındaki farklılık Türkiye’de geleneksel olarak seçmenin üçte ikisinden fazlasının sağ partilere oy vermesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Merkez sağda oy kaybı gerçekleşirken, 1987 seçimleri itibarıyla sağ ve solun marjinal partileri olan MHP, RP ve DSP seçmenin ülke sorunlarını çözmek için şans tanıdığı partiler olmuştur. 1987 seçimlerinde baraj altında kalan ve 1989 il genel meclisi seçimlerinde de %10’u geçemeyen bu üç partinin de oyları 1990’lı yıllarda artmıştır. RP oylarını en hızlı artıran parti olarak 1995 seçimleri sonrasında iktidar ortağı olma imkanına kavuştu. Oylarını daha yavaş artıran MHP ve DSP ise bir sonraki 1999 seçimlerinde en çok oy alan iki parti olmuşlardır. Ancak seçmenin merkez sağdaki partilere karşı gösterdiği sabrı bu üç partiye gösterdiğini söylemek zordur. İktidar ortağı olmalarından

⁶ R. Tayyip Erdoğan’ın siyasi yasaklı olması nedeniyle, parti genel başkanı ve 2002 seçimleri sonrasında Başbakan olarak partinin ikinci adamı Abdullah Gül görev yapmıştır.

sonra üç parti de hızlı bir şekilde oy kaybetmiş ve %10 ülke barajının altında kalmıştır.⁷ Diğer bir deyişle, koalisyon hükümetlerinde ortaklık yoluyla ülke yönetiminde bulunan bu üç partinin, merkez sağ partilerden çok da farklı olmadığını anlamak için bir dönemlik iktidarlıkları yeterli olmuştur. Seçmen, bu partileri de sınamış ve haklarındaki kararını hızlı bir şekilde vermiştir.

DSP'nin de ülke yönetimindeki yetkinlik açısından CHP'den farklı olmadığını gören sol seçmen kitlesinin önemli bir kesimi, Bülent Ecevit'in yaşlanması ve hastalığının da etkisiyle 2002 seçimlerinde oylarını 1999 seçimleri sonrasında Meclis dışında kalan CHP'ye yöneltti. Bu dönemde, sağda AKP örneğinde gördüğümüz gibi solda da yaygın bir teşkilata sahip yeni bir parti kurulması mümkün olsaydı, bugün belki CHP'nin yerine o partinin Meclis'te sol oyları temsil ettiğini görebilirdik.

AKP'nin İktidarda Geçirdiği Dönüşüm

2002 seçimine kadar ülke yönetiminde söz sahibi olmuş partilerin seçimlerdeki performansları üzerine yaptığımız analiz, siyasi partiler ve seçim yasası ile siyasi elitlerin partilerdeki hegemonyası arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Makalenin son bölümünde, 2002 seçimlerine yeni ve daha önce hiç sınanmamış, ve bu arada parti-içi demokrasiyi önemseydiğini iddia eden bir parti olarak giren ve büyük bir başarı sağlayan AKP'nin iktidardayken geçirdiği dönüşümü detaylı bir şekilde inceleyeceğiz. AKP'nin sadece üç ayda geçirdiği dönüşüm, ancak siyasi partiler yasasının siyasi elitlere tanıdığı geniş imkanlarla mümkün olmuştur.

AKP, 2002 seçimleri öncesinde diğer partilerden farklı olarak parti-içi demokrasiye önem verdi ve bunu da Kurucular Kurulu'nun kabul ettiği ilk parti tüzüğüne yansıttı. Partinin kurulduğu günlerde yaptığı konuşmalardan birinde Genel Başkan Erdoğan, partilerinin 'ilkler ve ilkeler partisi olmaya aday olduğunu' ve 'partide asla bir lider diktatoryası oluşmasına izin verilmeyeceğini' söyledi (Yeni Şafak, 15 Ağustos 2001). Ancak, kuruluşundan itibaren diğer partilere göre daha demokratik bir tüzüğe sahip olmakla övünen AKP'nin Kurucular Kurulu, 3 Kasım seçimlerinin üzerinden 3 ay geçmeden 1 Şubat 2003'de yaptığı toplantıda parti tüzüğünde önemli değişiklikler yaptı.⁸ Genel Başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın, "parti içi demokrasi ve katılımcılık konularında Türk siyasi tarihine geçeceğiz" diyerek girdiği Kurucular Kurulu toplantısında, parti tüzüğünün dokuz maddesi değiştirilerek, parti içi seçimlerde ve yönetimde lider hegemonyasının yolu açılmış oldu (Tarhan Erdem, Radikal, 4 Şubat 2003).

Kurucular Kurulu'nun Genel Başkan Erdoğan'ın isteği üzerine yaptığı değişikliklerden birisi, parti tüzüğünden gizli oy kullanılmasına ilişkin hükmün çıkarılmasıdır. Ayrıca, yapılan değişikliklerle genel başkana, kendi yardımcılarını istediği zaman değiştirebilme yetkisi verilirken, MKYK üyelerinin genel başkan tarafından atanmasına ilişkin uygulama, il, ilçe ve belde yönetimlerine de zincirleme olarak yansıtılmıştır. İlk tüzüğe göre hem büyük kongrenin, hem de yerel kongrelerin seçim gündemiyle toplanabilmesi için delegelerin %20'sinin imzası yeterli olabilirken, yapılan değişikliklerle, genel kongrenin seçim gündemiyle toplanması için delegelerin salt çoğunluğunun imzası, yerel kongrelerin seçim gündemiyle toplanabilmesi için de genel merkezin onayı gerekli görülmüştür.

Bu tüzük değişikliklerinin hedefi çok açıktır. Başlangıçta, tabandaki parti üyelerinin ve delegelerin partinin merkez yönetimi üzerinde denetleme mekanizmalarına izin veren AKP, bu değişikliklerle tabanın bu gücünü kısıtlamıştır. Tüzük değişiklikleriyle, seçim öncesi dönemde sık gündeme getirdikleri AKP'nin diğer partilerden farklı olarak tabandan tavana doğru denetleme mekanizmasının varlığından bahsedebilen AKP'de, bu değişikliklere genel merkeze hakim olan siyasi

⁷ FP'nin 2001 Haziran'ında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması sonrasında, aynı geleneği temsil eden iki parti kurulmuş olması da Necmettin Erbakan'ın desteklediği Saadet Partisi'nin oylarının barajın altında kalmasına yol açmıştır.

⁸ Tarhan Erdem'in Radikal Gazetesindeki 4 Şubat 2003 tarihli yazısı bu değişiklikleri detaylı bir şekilde ele almaktadır.

elitlerin parti tabanı tarafından denetlenmesi ve başarısız olmaları durumunda değiştirilmelerinin önüne set çekilmiştir.

Bu değişiklikleri yaparak lider oligarşisini hakim kılan AKP yönetimine sorsanız, bu tüzük değişikliğini özellikle geçmişle organik bağları bulunan, fakat zamanla yollarının tamamen ayrıldığı Necmettin Erbakan ve arkadaşlarının partiyi karıştırma girişimlerinin önüne geçmek için getirilmiş tedbirler olduğunu söyleyebilirler. Bu söylediklerinde doğruluk payı da olabilir. Ancak, tüzük değişiklikleri, şu anda iktidarda olan partiyi yöneten siyasi elitlerin kendilerinden önce iktidara gelen siyasi elitlerden çok farklı olmadıklarını göstermektedir. İktidarın nimetlerinden sonuna kadar yararlanmak için, geçmişte çok önem verdiklerini ilan ettikleri parti-içi demokrasiyi bir kenara atabilmektedirler.

Bu tüzük değişikliklerinin ardından, AKP MKYK'sı yeni tüzüğün kendisine tanıdığı yetkileri 2006 yılı içinde etkin bir şekilde kullanma fırsatı buldu. 2006 yılı içinde yapılan il kongrelerine AKP Genel Merkez'i doğrudan müdahale etti ve Genel Başkan Erdoğan kendi istediği isimlerin seçilmesi için yoğun baskı uyguladı. Bunun sonucunda yapılan il kongreleri çok sıkıntılı geçti. Başta İstanbul, Ankara, İzmir, Kastamonu, Çorum, Gümüşhane, Isparta, Mardin, Kırıkkale ve Bingöl olmak üzere birçok ilde tartışmalar yaşandı. Çok sayıda aday çıkması nedeniyle Isparta, Bingöl ve Kırıkkale il kongreleri ertelendi. Genel Merkezin desteklediği adayın kazanamadığı Ağrı ve Eskişehir'de, seçimi kazanan il yönetimleri Genel Merkez tarafından görevden alındı.⁹

Sonuç Olarak

1987 ile 2002 arasında Türkiye'de iktidar olma şansını yakalayan 6 siyasi partinin seçimlerdeki performanslarını incelediğimizde ortaya çıkan durum açıktır. Anayasa, seçim yasası ve özellikle de siyasi partiler yasası ile çerçevesi çizilen Türk siyasi rejiminde, siyasi partiler siyasi elitlerin hegemonyası altındadır. Yönetimi elinde bulunduran lider kadroları değiştiremeyen merkez sağ ve sol partiler seçimlerde sürekli bir oy kaybına uğramışlardır. Onların yerine seçmen, oyunu sağ ve soldaki marjinal partilere vermekte, bu partilerin ülke sorunlarına çözüm üretip üretmeyeceğini sınıamaktadır.

İktidardaki AKP'ye hakim olan siyasi elitler, Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesini demokrasinin temayül etmesi olarak kamuoyuna sunmaktadırlar. Ancak, iktidarda buldukları 4.5 yıllık süre içinde siyasi partiler yasasının değiştirilmesi konusunu, ne yazık ki, hiç gündemlerine almamışlardır. AB ile üyelik müzakerelerine başlamak için iktidara geldikleri günden itibaren demokratikleşmeye yönelik çok önemli adımlar atmaktan kaçınmayan AKP hükümeti, siyasi partiler yasasının değiştirilmesi konusunda hiçbir adım atmamıştır. Hatta kendisine bu konuda yapılan teklifleri de dikkate almamıştır. "Cumhur'a" bu kadar büyük önem addeden AKP, siyasi elitleri toplumsal denetime tabi kılacak siyasi partiler yasası değişiklikleri söz konusu olunca, kendisinden önceki iktidarlardan farklı davranmamaktadır ve davranması da beklenemez..

Bugün seçim atmosferine girmiş olan Türkiye'de yapılması gereken, 22 Temmuz seçimlerinin siyasette reform için bir referanduma dönüştürülmesidir. Seçim propagandalarının başladığı bir dönemde yeni siyasi partiler yasasının kamuoyunda ciddiyetle tartışılarak bir an önce yürürlüğe girmesini sağlamak mümkün gözükmemektedir. Ancak, siyasi partileri, seçim sonrasında öncelikli gündem maddelerinin siyasette reformu gerçekleştirmek olacağı yönünde bağlayıcı açıklamalar yapmaya zorlamak gerekmektedir. Kamuoyuna yönelik bu tür bağlayıcı açıklama yapmaya yanaşmayan partilerin, sandıkta mutlaka cezalandırılacağı açık olarak ilan edilmelidir.

⁹ Ağrı il kongresini kazanan, ancak daha sonra MKYK tarafından görevden alınan Kemal Yıldırım'ın açtığı dava üzerine mahkemedeki savunmasında AKP, Yıldırım'la birlikte il yönetimine seçilen 42 kişinin parti üyesi olmadığını iddia etmiştir. Üye olmayan bu kişilerin nasıl olup da kongrede aday oldukları konusundaki gazetecilerin sorularına ise AKP'den hiçbir cevap verilmemiştir. AKP'de yaşanan bu olay, geçmişte diğer partilerde de görülen üye kayıtlarının tutulması konusundaki keyfiyeti göstermektedir. (Milliyet, 23 Ağustos 2006)

Son haftalarda, laiklik ekseninde yapılan mitinglerin benzerleri siyasette reform için gerçekleştirilmelidir. Unutulmamalıdır ki, siyasette reform, ülkeyi keyfi bir biçimde yönetme özgürlüğünden vazgeçmeyen, partisinin üyelerine hesap vermeye yanaşmayan siyasi elitlere karşı bütün toplumun ortak ihtiyacıdır. Siyasette reform gerçekleştirilmeden, hem siyasette hem ekonomide ciddi tıkanıklıklara yol açan bu siyasi rejim ile Türkiye'nin istikrarı yakalaması mümkün değildir.